

Gemeente Dongen
Groenstraat 9a
Cultuurhistorische verkenning

n Colofon

ISSN:	1873-9350
Auteur:	Drs. Ing. A.G. Oldenmenger
Veldwerk:	Drs. Ing. A.G. Oldenmenger
Fotografie:	Drs. Ing. A.G. Oldenmenger
Redactie:	Ir. R.J.W.M. Gruben

© BAAC, 's-Hertogenbosch (2024)

BAAC aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

n BAAC – Archeologie en Bouwhistorie

Graaf van Solmsweg 103	Popovstraat 54
5222 BS 's-Hertogenbosch	8013 RK Zwolle
Tel.: (073) 61 36 219	Tel.: (038) 30 36 650
E-mail: denbosch@baac.nl	E-mail : zwolle@baac.nl

Inhoudsopgave

■ 1 Inleiding	4
■ 2 Projectinformatie	5
■ 3 Historische inleiding	8
n 4 Hoofdopzet	15
■ 5 De schuur	19
■ 6 Samenvatting	35

1

Inleiding

BAAC is gevraagd om een cultuurhistorische inventarisatie/verkenning te verrichten van het pand Groenstraat 9a in Dongen. Deze voormalige Vlaamse schuur is in gebruik als trouwlocatie en het voornemen bestaat om de locatie ook voor andersoortige bijeenkomsten geschikt te maken. Het is voor de Provincie Noord-Brabant belangrijk om meer inzicht te krijgen in de geschiedenis van de voormalige schuur in relatie tot de boerderij en het voormalige boerderijerf. De Provincie hoopt dat het onderzoek uitgangspunten kan bieden om bij toekomstige veranderingen de historische waarden te versterken. Concreet is gevraagd om een inventarisatie van de cultuurhistorische elementen binnen de projectlocatie, een analyse/advies over welke cultuurhistorische elementen binnen en buiten de bebouwing eventueel versterkt of in ere hersteld kunnen worden in de vorm van een bondig archief- en veldverkenning. In de offerte die door BAAC is opgesteld is dit vertaald naar de volgende werkzaamheden.

- bondig kadastraal onderzoek om inzicht te geven in de kadastrale ontwikkeling van de twee percelen binnen de gele contour op de kaart die door de opdrachtgever werd aangeleverd.
- korte veldverkenning die zich toespitst op de Vlaamse Schuur en het deel van het terrein tot aan de noordelijke zijgevel van de boerderij, waarbij de vraag centraal staat hoe de schuur zich (historisch) verhoudt tot boerderij en erf (denk aan historisch gebruik) en de onderdelen waaruit de schuur is opgebouwd.
- op basis hiervan inzicht geven welke onderdelen/aspecten (zowel van de schuur als van het terrein) hun waarde hebben behouden, welke onderdelen/aspecten geen waarden vertegenwoordigen en inzicht geven in de eventuele mogelijkheden om in de toekomst aan te sluiten op verdwenen historische facetten van schuur en erf.

Op woensdag 17 september 2025 heeft een bouwhistoricus van BAAC geheel zelfstandig een verkenning uitgevoerd, nadat hem toegang tot het pand was verleend. In aanvulling op het veldwerk is in het archief gezocht naar beeldmateriaal. Historische informatie in online beeldbanken zijn verzameld.

Locatiegegevens

Provincie	Noord Brabant
Gemeente	Dongen
Plaats	Dongen
Toponiem	Groenstraat 9a
kadastrale gegevens	Kadastrale gemeente Dongen, sectie N, perceel 470
Monumentenstatus	Gemeentelijk monument
Monumentnummer	Niet bekend of niet van toepassing

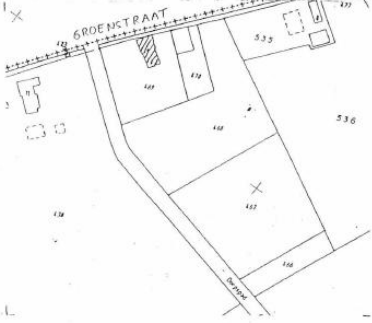
Uitsnede van de kadastrale kaart op perceelloep.nl met in het blauwe kader Groenstraat 9a op perceel N-470. In de BAG-gegevens is aangegeven dat het pand uit 1581 dateert, wat wel eens correct kan zijn, aangezien het hout dat voor de gebinten is gebruikt, in het verleden in 1575 is gedateerd. Het kadaster geeft eenzelfde bouwjaar voor de boerderij.

Projectgegevens

Projectnummer	B-25.0874
type onderzoek	Cultuurhistorische inventarisatie/verkenning
Opdrachtgever	Huidige gebruiker
projectleider BAAC	Drs. Ing. A.G. Oldenmenger (BNB)
bevoegde overheid	Gemeente Dongen
datum opdracht	10 september 2025
datum veldwerk	17 september 2025
versie rapport	Definitief (13 oktober 2025)
beheer en plaats documentatie	Archief BAAC, deponering DANS

Redengevende omschrijving

Het pand heeft in 1993 de status van gemeentelijk monument gekregen. Dit gebeurde op basis van een zogenaamde redengevende omschrijving die deel uitmaakte van een Inventarisatieproject Gemeentelijke Monumenten. Op het inventarisatieformulier is de vrijstaande situering aangegeven en zijn als bijzonderheden de tuinaanleg en een hekwerk aangevinkt.

Gemeente Dongen		Inventarisatie gemeentelijke monumenten	
Adres	: Groenstraat 9, 5102 PA	Architect	:
Wijk / Buurt	: Buitengebied	Constructeur	:
Kadastrale aanduiding	: N 469	Bouwjaar	:
Naam	:	Opdrachtgever	:
Oorspronkelijke bestemming	: Boerderij		
Huidige bestemming	:		
		Literatuur	:
		Archiefgegevens	:
		Datum inventarisatie	: 17 november 1992
		Fotonummers	: C1/5102 PA/9/28/29*/41*- 29-13 41-34A
		Situering ☐ besch. stadsgez. ☒ vrijstaand ☐ ensemble ☐ complex	
Bijzonderheden / bijgeb. ☐ dienstwoning ☐ koetshuis ☐ tuinhuis ☐ poort ☒ park/tuinanleg ☐ bordes ☐ balkon ☒ hekwerk ☐ straatmeubilair ☐ overig			

De redengevende omschrijving is nadrukkelijk beschrijvend, weinig analyserend. Dateringen worden niet gegeven. Enkel uiterlijke kenmerken van de boerderij en de Vlaamse schuur zijn vermeld. De beschrijving is niet al te gemakkelijk te volgen, omdat niet direct duidelijk is welke gevels als voorgevels van de gebouwen zijn gedefinieerd. In de waardering valt op dat het complex expliciet wordt gewaardeerd omwille van de Brabantse boerderijontwikkeling in de negentiende eeuw, terwijl de oorsprong van schuur (en vermoedelijk ook de boerderij) in het laatste kwart van de zestiende eeuw moet worden gezocht.

GROENSTRAAT 9, DONGEN.

C1/5102 PA/9/28/29*/41*-29-13/41-34a.

Langgevelboerderij met oorspronkelijk dwarsdeel uit de negentiende eeuw. Het pand bestaat uit een begane grond en een zolder en bezit een zadeldak met wolf- en schildeinde, gedekt met riet, waarin recentelijk dakramen zijn geplaatst. Op het erf staan een waardevolle beukenhaag en een oude perenboom.

Voorgevel

De voorgevel bezit links een venster met luik waarvan het raam een vierruits roedenverdeling heeft en vervolgens een uitbouw bestaande uit een begane grond en een zadeldak met pannen. Hierin is in de linker gevel een venster geplaatst waarvan het raam een vierruits roedenverdeling heeft en in de voorgevel is een kozijn met deur geplaatst. Rechts daarvan bevinden zich een kozijn met deur en bovenlicht met drierruits roedenverdeling en een schuifvenster waarvan het onderraam een twaalf- en het bovenraam een achtruits roedenverdeling heeft alsmede houten luiken. Boven alle horizontaal afgesloten gevelopeningen zijn rollagen gemetseld. Het dakvlak boven dit deel van de gevel is voorzien van twee recentelijk geplaatst dakramen.

Rechts daarvan springt de gevel naar voren en is bekleed met gepotdekseld hout. In het vooruitstekende geveldeel bevinden zich van links naar rechts een kozijn met deur en bovenluik, een raam met zesruits roedenverdeling, een kozijn met openslaande deuren

Linker zijgevel

De linker zijgevel is op de begane grond voorzien van een schuifvenster waarvan het onderraam een twaalf- en het bovenraam een achtruits roedenverdeling heeft en een venster waarvan het raam een vierruits roedenverdeling bezit. Beide vensters zijn voorzien van luiken. De verdieping bezit twee vensters waarvan de ramen zijn voorzien van een vierruits roedenverdeling.

Rechter zijgevel

De rechter zijgevel is bekleed met gepotdekseld hout en voorzien van een venster met een klepraam dat een vierruits roedenverdeling bezit. Rechts van het huis staat een houten schuur met zadeldak en houten windveren. Aan de straatzijde is een raam met vierruits roedenverdeling geplaatst.

Achtergevel

De achtergevel springt links naar voren en is bekleed met gepotdekseld hout. In dit deel is een venster geplaatst waarvan het raam is voorzien van een vierruits roedenverdeling. Tussen het gepotdekselde en het bakstenen deel is de gevel afgeschuind en gepleisterd. In dit tussenstuk is een segmentboogvormig venster met twee gedeelde draairamen aangebracht.

Rechts daarvan bevinden zich een kozijn met deur en snijraam en aan weerszijden daarvan een venster waarvan het onderraam een twaalf- en het bovenraam een achtruits roedenverdeling heeft. Boven alle horizontaal afgesloten gevelopeningen zijn rollagen gemetseld.

In het dakvlak boven deze gevel zijn twee kleine en twee grote dakramen aangebracht.

Vlaamse schuur

Tegenover het huis staat een Vlaamse schuur. Deze bestaat uit een begane grond en een zolder en is voorzien van een schilddak met riet. De voorgevel is voorzien van gepotdekseld hout en bezit een kozijn met deur en twee vensters met ramen met een vierruits roedenverdeling. Rechts is een afdak gedekt met rode Hollandse pannen tegen de gevel aan gezet.

De linker bakstenen zijgevel bezit vijf vensters met gedeelde ramen. De rechter bakstenen gevel is opgetrokken in hout en is voorzien van een hoge gevelopening met twee houten deuren en een gedeeld raam. De achtergevel is vanaf de openbare weg niet zichtbaar.

Waardering:

Het complex (boerderij en Vlaamse schuur) is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als uitdrukking van de sociaal-economische ontwikkeling van de landbouw in de Langstraat en als specimen van de typologische ontwikkeling van de Brabantse boerderij in de negentiende eeuw.

Gegevens uit geschreven bronnen

Er is voor zover ons bekend, in het verleden niet over de geschiedenis van de boerderij en de schuur gepubliceerd. Online is vermeld dat de houten draagconstructie van de Vlaamse schuur uit 1575 zou dateren. Die datering moet zijn gebaseerd op dendrochronologisch onderzoek, afgaande op de boorgaten die ten behoeve van dit soort onderzoek in onderdelen van de gebinten zijn aangetroffen. In het kadaster is als bouwjaar 1581 vermeld voor zowel de schuur als het huis.

Kadastraal en topografisch onderzoek

Op de kadastrale minuut, die de situatie omstreeks 1832 weergeeft, is te zien dat de Groenstraat de scheiding vormt tussen Dongen en Oosterhout. De weg is te karakteriseren als een bebouwingslint met aan beide zijden van de straat (dus zowel in Dongen als in Oosterhout) een opeenvolging van boerenerven. Op een aantal van die boerenerven zijn boerderijen met vrijstaande schuren te zien. Die schuren zullen naar verwachting grotendeels Vlaamse schuren zijn geweest. Een aantal van die boerderijen met Vlaamse schuren bestaat tegenwoordig nog.

Het huidige Groensteeg 9-9a is omstreeks 1832 gelegen op perceel A-276. De boerderij is op de kaart weergegeven met een breed bedrijfsgedeelte dat op de straat is gericht en een iets smaller woongedeelte, van waaruit de boer uitkijkt over een deel van zijn gronden. De Vlaamse schuur is getekend als een rechthoekig gebouw dat een stukje langer is dan breed. Qua oppervlak verschilt de schuur nauwelijks van het huis met bedrijfsgedeelte.

De kadastrale minuut biedt weinig informatie omtrent de terreininrichting omstreeks 1832. Toch is er wel iets te zeggen over de inrichting van het terrein om boerderij en schuur, mede dankzij de Onderliggende Aanwijzende Tafel. Zo is vast te stellen dat perceel A-277, aansluitend op de zuidzijde van de boerderij, omstreeks 1832 de bestemming heeft van 'hof'. Hieronder zal een al dan niet omheinde siertuin zijn verstaan (of een moestuin). De hof is gesitueerd op een L-vormig perceel.

Perceel A-276 is in de Onderliggende Aanwijzende Tafel geregistreerd als huis, schuur en erf. Dit maakt duidelijk dat het vermoedelijk gedeeltelijk verharde erf zich tussen huis en schuur bevond.

Perceel A-275 tenslotte, daarvan is de bestemming in 1832 bepaald op weiland. Ten oosten daarvan bevinden zich de akkers (bouwland). Interessant voor de voorliggende verkenning, is de vaststelling dat over het erf en door het weiland met stippellijnen een pad is getekend. Dit pad leidt vanaf de Groenstraat, over het erf tussen boerderij en schuur, oostwaarts tussen akkers door. Het pad eindigt in een T-splitsing en sluit haaks aan op een soortgelijk pad dat de ontsluiting vormt van de akkergronden tussen (de gehuchten) Groenstraat en Laagstraat.

Ook bij de buurman aan de oostzijde zien we dat er over erf tussen boerderij en schuur een pad loop. Bij die boerderij is eveneens een 'hof' gelegen, grenzend aan de hof van Groenstraat 9-9a. Het pand is in zekere zin de voorloper van het huidige Dorpspad, dat over de grens tussen de hoven van de genoemde boerderijen is aangelegd. Deze weg wordt in 1935 gekarteerd door landmeters van het kadaster, waarbij te zien is dat een smalle strook van de hof wordt opgeofferd.

De kadastrale hulpkaart waarop het Dorpspad voor het eerst is te zien, geeft een ongewijzigde vorm voor de Vlaamse schuur. De grondvorm van de boerderij is wel wat gewijzigd, namelijk door een kleine uitbouw aan de zijde van het erf tussen boerderij en Vlaamse schuur. Hierin is het thans nog bestaande bakhuis te herkennen. De kaart uit 1935 geeft ook weer dat het Dorpspad een deel van het bouwland dat bij de boerderij hoort, doorsnijdt.

Detail van kadastrale hulpkaart uit 1935, aanleg Dorpspad en samenvoeging percelen.

Een laatste kadastrale hulpkaart, gemaakt in 1967, laat zien dat er niet langer kadastraal onderscheid is tussen erf, hof, weiland en akker. De percelen zijn samengevoegd tot één groot perceel. Die wijziging dateert van 1935 maar is op die kaart minder duidelijk te zien (vervallen perceelsgrenzen zijn blauw gekleurd, nieuwe rood). Overigens luidt de beschrijving van het nieuwe perceelnummer A-1540 nog steeds: huis, schuur, weiland en bouwland. Van een 'hof' is echter geen sprake meer en ook het erf wordt niet langer expliciet genoemd. Dat wil overigens niet zeggen dat hof en erf niet meer bestonden. Kadastraal kan de vermelding ervan niet noodzakelijk zijn geweest.

Detail van kadastrale hulpkaart uit 1967, aanpassing noordgrens.

Bouwarchief

Het bouwarchief is niet geraadpleegd.

Historische afbeeldingen

In de beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zijn enkele relevante historische foto's aangetroffen waarop het pand is verbeeld. De foto's zijn door Wies van Leeuwen gemaakt ten behoeve van een Monumenten Inventarisatieproject (MIP). Die foto's zijn hieronder in de rapportage opgenomen. Omdat de foto's gemaakt zijn in besneeuwde situatie en lichte partijen daardoor te licht en donkere te donker zijn, zijn de foto's digitaal bewerkt om er meer informatie uit te kunnen destilleren.

De Vlaamse schuur zal van oudsher met de hoge inrit georiënteerd zijn geweest op weide en akkers ten oosten (tussen Groenstraat en Langstraat). Hier konden beladen wagens de schuur inrijden, gelost worden en uitrijden aan de straatzijde. Links van de schuur, over het erf, ging lange tijd een pad, verbeeld op de kadastrale minuut.

De schuur heeft een zestiende-eeuwse constructie en hoofdvorm. Gevels en wanden zijn van veel latere datum en hebben vensteropeningen gekregen die er oorspronkelijk niet zijn geweest. Op de foto zijn tussen de schuur en de boerderij twee vrij jonge Amerikaanse lindes te zien die inmiddels tot wasdom zijn gekomen. De schuuruitrit die er aan de straatzijde zal zijn geweest in het verleden, bestaat op de foto al niet meer.

De schuur en de boerderij zijn van oudsher met de 'kont' naar de straat gekeerd. De boer keek vanuit zijn boerderij over weide en akkers ten oosten van de boerderij. Op de foto is er nog sprake van een breed pad tussen boerderij en schuur. De Amerikaanse Lindes zijn op deze foto nog niet te zien.

De boerderij heeft nog steeds aan de oostzijde een siertuin, welke is gebruik is terug te voeren op de negentiende-eeuwse kadastrale minuut en vermoedelijk nog veel verder terug in de tijd gaat. Met enige voorzichtigheid kan gesteld worden dat er een relatie bestond tussen de hof en de gevelindeling van het woongedeelte, waar voordeur en forse vensters op de hof gericht zijn/waren.

Dat de siertuin een voortzetting is van een hof, wordt al dan niet onbedoeld geaccentueerd door dit deel van het terrein met een haag te omheinen.

Historische kranten

Er zijn tijdens een vluchtige inventarisatie in de kranten van de Koninklijke Bibliotheek (via Delpher.nl) geen voor deze verkenning relevante gegevens aangetroffen.

Fasering

De Vlaamse schuur heeft een zestiende-eeuwse gebintconstructie en deels nog de zestiende-eeuwse daksporen. Gevels zijn in de loop van de twintigste eeuw tot stand gebracht. De grotendeels in baksteen gemetselde en met houten delen beklede gevels zijn in de plaats gekomen van gepotdekselde houten wanden en wellicht nog oudere lemen wanden. De verwachting is dat in de boerderij ook nog zestiende-eeuwse constructies aanwezig zijn. Het valt zeer te bezien of de boerderij van oudsher stenen gevels heeft gehad.

De huidige inrichting van het terrein is grotendeels rond 1970 tot stand gekomen naar een toen gemaakt tuinontwerp. In dat ontwerp lijkt rekening gehouden te zijn met de historische situatie, waarbij ten westen van de boerderij een hof ligt. Het weiland is getransformeerd in tuin annex boomgaard en parkeerterrein.

4

Hoofdopzet

Het terrein

Wanneer we het huidige terrein in beschouwing nemen, dan kunnen we, vanuit cultuurhistorisch oogpunt, een constante ontdekken in het grondgebruik. Zo kan worden gesteld dat de met hagen omheinde tuinen zuiden van de boerderij een voortzetting is van de hof die wel al kennen van de kadastrale minuut uit 1832. Dat die hof een nieuwe invulling heeft gekregen, dat we niet zeker weten dat de hof in een verder verleden ook een omheining middels haag heeft gehad én dat de hof is vergroot in oostelijke richting, doet aan het historische concept niet héél veel af.

Opname van het complex door google earth. Concept: boerderij, schuur, hof, weide en akker is nog intact.

Constant vanaf ten minste het tweede kwart van de negentiende eeuw, is dat op de hof (gerekend vanaf de straat) een weiland volgt. Deze weide, die zich ook nu nog bovenlangs de Vlaamse schuur tot aan de Groenstraat uitstrekt, heeft niet meer de grootte die hij had in de negentiende eeuw, omdat delen van de weide zijn afgesnoept om een grotere hof te maken én om een parkeerplaats aan te kunnen leggen. Ook hier kunnen we echter constateren dat het grondgebruik in concept de afgelopen twee eeuwen niet is gewijzigd. Dat geldt ook voor het akkerperceel dat vanaf de straat gerekend, op de weide volgt. De vorm is gewijzigd, onder andere met aanleg van het Dorpspad in 1935. Echter; de historische opzet van hof, weide en akker, is in de loop der tijd constant gebleven.

Het grondgebruik van de ruimte tussen boerderij en schuur is veranderd, van boerderijerf naar combinatie van tuin, moestuin en ontsluiting voor bezoekers te voet, vanaf de Groenstraat. De invulling van het terrein

met een in omvang bescheiden moestuin is meer dan aardig, gelet op het feit dat bij boerderijen in het verleden meestal wel een moestuin was gelegen. Of de situering op het erf tussen boerderij en schuur teruggrijpt op een oudere situatie, valt echter te bezien. Er zijn in ieder geval geen aanwijzingen aangetroffen dat er in een verder verleden aan de schaduwrijke noordzijde van de boerderij een moestuin is geweest (ideale oriëntatie is in principe op het zuiden of zuidwesten, beschut tegen noord/noordoosten wind – dat laatste is zeker het geval). Bekend is wel dat er over dit erf een voor paard en wagen geschikt pad heeft gelopen en dat het erf primair bestemd zal zijn geweest voor agrarische activiteit.

Detail van voorgaande opname.

Het gebruik van een deel van het terrein als plaats om te parkeren, kent geen lange (voor)geschiedenis en is historisch niet karakteristiek voor Brabantse boerderijen. Met wat fantasie kunnen we aan het van grind voorziene terrein beschouwen als de voortzetting van een (deels verhard) boerderijerf. De aanleg van het parkeerterrein heeft gevolgen gehad voor de routing van het complex. In het verleden was sprake van een breed (breed genoeg voor paard en wagen) pad dat vanaf de Groenstraat tussen de boerderij en de Vlaamse schuur door over de weide tussen de akkers leidde. Beladen wagens die vanaf akkers en weide

over dit pad richting de Groenstraat werden gereden, konden in de Vlaamse schuur worden gelost, door ze vanaf dit pad de schuur in te rijden. Dit is tegenwoordig niet meer goed beleefbaar, niet alleen omdat het pad tussen boerderij en schuur is verdwenen, maar vooral ook doordat het parkeerterrein met daaromheen hagen, de samenhang tussen schuur en weide/akker verstoort.

De hof gezien richting de straat. De hof is minder breed dan voorheen, wat ruimte geeft voor een tuin met daarin een ruim honderd jaar oude perenboom.

De aanleg van het parkeerterrein is gepaard gegaan met de aanleg van een nieuwe toegangs/ontsluitingsweg ten noorden van, en langs de Vlaamse schuur. Ook hier is de relatie tussen schuur en weide verstoord, ook omdat de nieuwe lijnstructuur (toegangsweg) is geaccentueerd met een haag in combinatie met een rij eiken die een visuele afscheiding van de weide met de boerderij teweeg brengt.

Detail van een laag negentiende-eeuwse topografische kaart waarop onderscheid tussen hoven/siertuinen (groen), weide (oranje) en akkers (niet ingekleurd) duidelijk wordt. We zien op de kaart de voorloper van het huidige Dorpspad, met een gevorkte splitsing waardoor de voorloper van dit pand over twee boerderijerven wordt geleid.

De bouwmassa's

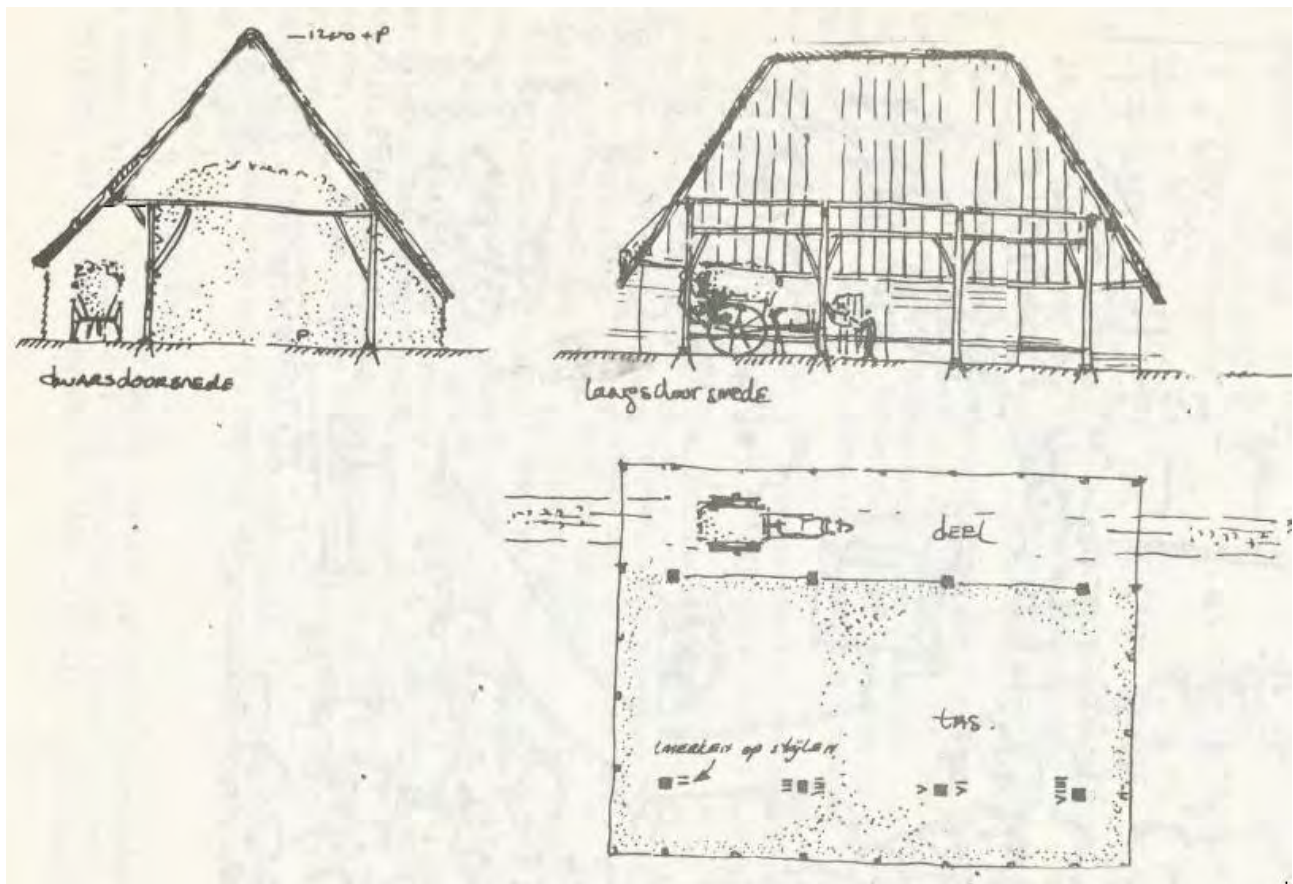
De bouwmassa's van boerderij en Vlaamse schuur zijn voor zover de kaders van de verkenning reikt, in de loop der tijd niet of nauwelijks gewijzigd. Dat gezegd hebbende, wordt het aannemelijk geacht dat de boerderij is voortgekomen uit een hallenhuis en is de vorm van de bouwmassa van de schuur minder goed herkenbaar door toevoeging van een aanbouwsel aan de zuidzijde. Er zijn geen aanwijzingen dat er in het verleden nog meer bouwmassa's zijn geweest.

De bouwmassa's: schuur.

De constructie

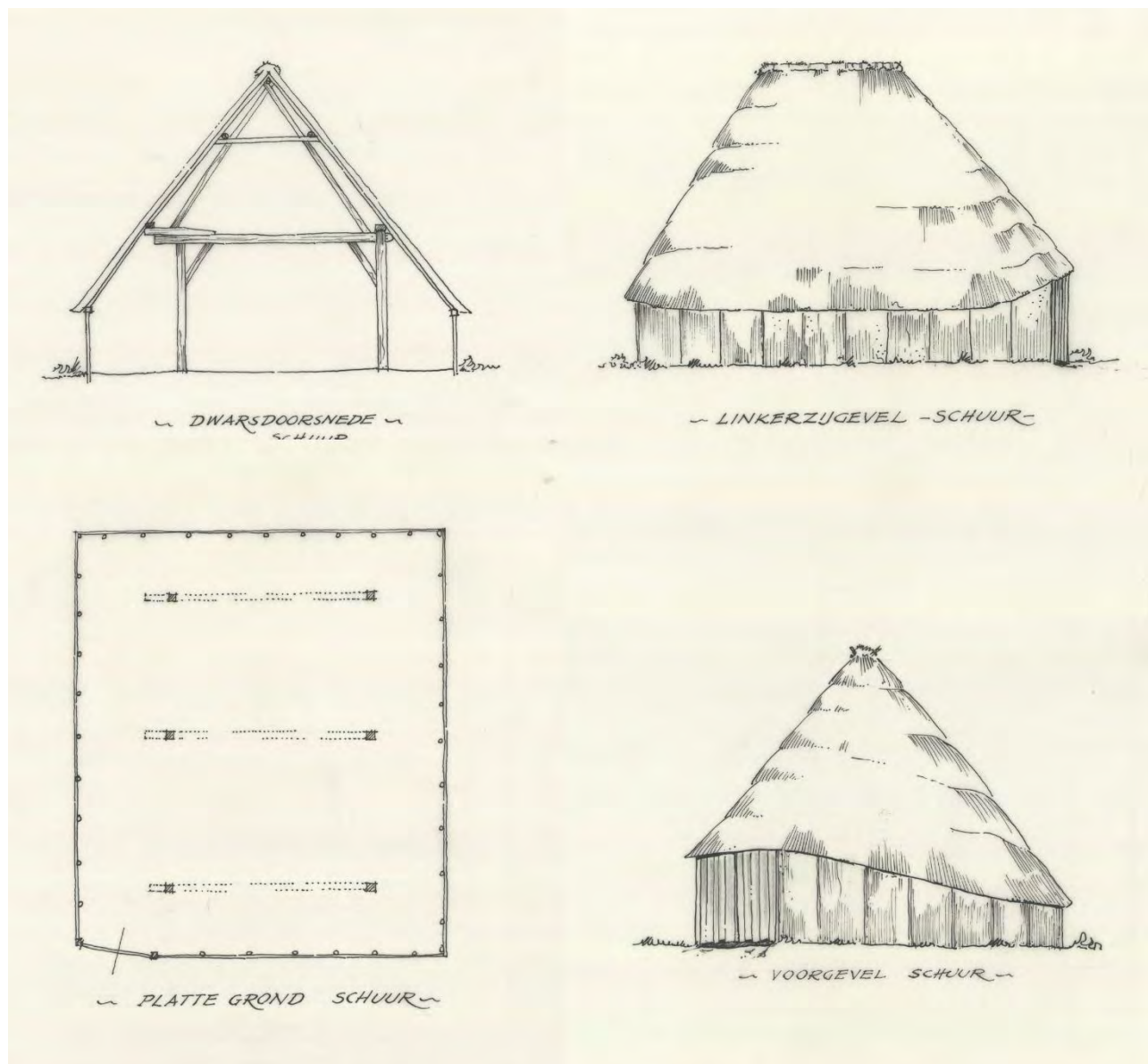
De constructie van de Vlaamse schuur is in het verleden door middel van dendrochronologisch onderzoek gedateerd rond 1575. Daarmee behoort de schuur, voor zover onze kennis op dit moment strekt, tot de oudere nog bestaande Vlaamse schuren in het land. Het schuurtype kwam in ieder geval aan het einde van de late middeleeuwen in Vlaanderen al voor, waar de oudst bekende, thans nog bestaande schuur van dit type uit 1492 stamt. De constructie van de Vlaamse schuur kenmerkt zich door gebinten met asymmetrische opzet. Door de gebintbalken aan één zijde over de gebintstijl door te laten steken, kon één van de zijbeuken breder en hoger worden gemaakt, zodat beladen karren de schuur in gereden konden worden om daar gelost te worden. Die hoge zijbeuk kon ook worden benut om met een vlegel graan te dorsen. De middenbeuk fungeerde als tasruimte. Een (slieten)zolder is daar vermoedelijk niet geweest.

Principe van de Vlaamse schuur. Tekening uit 1971, digitaal aangepast om naar eigenschappen Groenstraat 9a.

De Vlaamse schuur Groenstraat 9a bestaat uit vier gebinten. De gebinten zijn uitgevoerd in eikenhout, waarvan de boomkap rond 1575 zou hebben plaatsgevonden (één van de boommonsters is door schors geboord, waardoor het jaarringenmonster het bepalen van een exacte kapdatum mogelijk maakte). De gebinten zijn samengesteld uit stijlen, gebintbalk en korbeels waarvan een aantal licht gekromd is. De gebintbalken grijpen aan de noordzijde hoog aan op de gebintstijlen om zo de tashoogte te maximaliseren. De gesloten pen- en gatverbinding is telkens met vier toognagels gezekeerd. Er zijn geen wiggen door de pennen geslagen.

De gebintplaat aan de noordzijde is over de gebintstijlen gelegd. Hier zijn bij de onderlinge pen- en gatverbindingen telkens twee toognagels toegepast. De gebintplaat is gemaakt door balken met schuine las met elkaar in verbinding te brengen. Daarbij zijn smeedijzeren nagels gebruikt, geen toognagels. De gebintplaten zijn met windverbanden op de gebintstijlen afgeschoord. Ook hier zijn pen- en gatverbindingen gebruikt. De verbinding met de gebintplaat geschiedde met een enkele toognagel, in de stijl zijn steevast twee toognagels gebruikt.

Deel van een documentatietekening van de Vlaamse schuur van Groenstraat 7 in Dongen, in 1963 getekend door A.J. Aanstoot in dienst van de SHBO (SHBO0121_001, beeldbank RCE). De schuur is een tracé minder groot. De schuur heeft in 1963 nog geen houten wanden van gepotdekselde delen. De complete tekening toont ook de boerderij, met een spantconstructie die op een zestiende-eeuwse bouwtijd wijst (krommers).

Bij twee van de vier gebinten is de zijbeukligger die de verbinding vormt tussen gebintconstructie en gevel nog aanwezig. Bij de buitenste gebinten is die balk verwijderd.

Aan de zuidzijde, daar waar de zijbeuk breder en hoger is, zijn zijbeukliggers uiteraard nimmer aanwezig geweest. Dit soort balken belemmerde immers de mogelijkheid om karren de zijbeuk in te rijden. Een stabiele constructie werd hier verkregen door in de lengterichting van de schuur, tussen de stijlen van de

gebinten balken aan te brengen. Die worden gebintkoppelbalken genoemd. Ook hier treffen we pen- en gatverbindingen aan die met toognagels zijn gezeurd.

De deels boven de zijbeuk voortgezette gebintbalk is middels een voor het schuurtype karakteristiek kort korbeel op de gebintstijlen afgeschoord. Hoogte in de zijbeuk werd op die manier gemaximaliseerd. Oorspronkelijk lag de gebintplaat op het uiteinde van de gebintbalk. Op een zeker moment is de plaats omhoog gebracht door tussen gebintbalk en gebintplaat een klos aan te brengen. Een reden kan zijn geweest om de hoogte van zijbeuk en of zijgevel nog iets te vergroten.

De gebintconstructie van de schuur is voorzien van reeksen telmerken, aangebracht met een vlakke beitel. De windverbanden aan de zijde van de lage, noordelijke zijbeuk zijn vanaf de straat gerekend oplopend gemerkt I tot en met VI. Aan zuidzijde zijn de windverbanden tussen gebintkoppelbalk en stijlen vanaf de straat gerekend, juist aflopend gemerkt VII tot en met I (het merk V is in deze reeds op onverklaarbare wijze achterwege gelaten). Korbeels zijn vermoedelijk rondgaand gemerkt (er heeft geen volledige inventarisatie van telmerken plaatsgevonden).

Zicht over de tasruimte in de richting van de lage zijbeuk.

Zicht over de tasruimte in de richting van de brede zijbeuk (deel/dorsruimte).

Het dak van de Vlaamse schuur is niet meer volledig laat zestiende-eeuws. Een deel van de sporen van het dak lijkt echter nog uit de bouwtijd van de schuur te stammen, afgaande op het feit dat een deel van de sporen nog op traditionele wijze middels een toognagel met de gebintplaten is verbonden. Het is een constructiemethode die in de loop van de achttiende eeuw goeddeels in onbruik geraakt. Vanaf die tijd (en ook daarvoor al) worden die verbindingen met smeedijzeren nagels gespijkerd.

Al met al kan worden gesteld dat de Vlaamse schuur een meer dan behoorlijk gaaf behouden gebintconstructie kent en dat die constructie mede daardoor een goed beeld geeft van de constructieve opzet van een Vlaamse schuur, in dit geval een zestiende-eeuws exemplaar. Nadrukkelijk worden ook de balken die de verbinding vormen tussen de hoofddraagconstructie en de gevels tot de constructie gerekend.

Het derde van de vier gebinten, gezien vanaf de zijde van de straat.

Detail van de secundaire klos tussen gebintbalk en gebintplaat. We zien hier ook dat het spantbeen gelipt is aan de klos, waaruit we op mogen maken dat spanten pas zijn geplaatst nadat de klos werd aangebracht. Kapspanten zijn vermoedelijk negentiende-eeuws.

Sporen zijn gedeeltelijk nog met toognagels aan de gebintplaat bevestigd.

- Mogelijkheden om het historische karakter van de constructie te versterken.

1. Die mogelijkheden zijn uiterst beperkt. De constructie is behoorlijk gaaf, voor een laat zestiende-eeuwse constructie. Het is voor behoud van die constructie van groot belang dat het gebouw in gebruik blijft en goed gemonitord wordt op bouwkundige gebreken. Herstel dient met zorg uitgevoerd te worden.

2. Documentatie van de constructie, wanneer die gelegenheid zich voordoet, zal helpen om inzicht te geven in de wijze waarop er gebouwd werd, hoe er verbouwd werd en duidelijk maken welke onderdelen uit welke bouwfase stammen. Dit inzicht kan enorm helpen bij het maken van keuzes bij onderhoud, herstel en eventueel wijziging en daarmee de kwaliteiten van het historische karakter van de constructie in stand houden.

De gevels

- Het historische karakter

Het leidt weinig twijfel dat de oudste Vlaamse schuren lemen of met stroo beklede wanden (met vlechtwerk) hebben gehad. Wanneer de eerste exemplaren met houten wanddelen voorkomen, is ons niet bekend. In Brabant werden in de twintigste eeuw nog schuren met strowanden gemaakt. In de loop der tijd zullen bij steeds meer Vlaamse schuren zogenaamde weke wanden plaats hebben gemaakt voor houten wanden van gepotdekselde delen. Die laatste hadden als voordeel dat onderhoud ervan relatief een stuk eenvoudiger was (en minder vaak uitgevoerd diende te worden). Er zijn geen aanwijzingen voor lemen wanden aangetroffen tijdens het veldwerk. Het karakter van de wanden van Vlaamse schuren zal in het verleden gesloten zijn geweest. Als er al (licht)openingen in de wanden aanwezig waren, dan zullen dit zeer kleine openingen zijn geweest. De boer werkte in een vrij donkere werkomgeving.

In de korte kopgevels zijn van oudsher, in de bredere zijbeuk, hoge dubbele deuren aanwezig geweest. De hoogste deuren aan de zijde waarop karren beladen binnenreden (de zijde van weide en akker), lagere deuren aan de zijde waar de geloste karren naar buiten reden.

- Het huidige karakter

Dat de Vlaamse schuur in de wanden geen historische substantie uit de late zestiende eeuw of de drie daarop volgende eeuwen meer heeft, is niet verwonderlijk. Vlechtwerk wanden en houten wanden van gepotdekselde delen kennen beperkingen voor wat betreft de houdbaarheid ervan. Het huidige karakter van de gevels van de schuur wordt in positieve zin nadrukkelijk bepaald door de houten beschieting van gepotdekselde delen in zwarte kleur. De houten delen verbloemen goeddeels dat de wanden van de schuur in feite gemetselde muren zijn. Deze muren zijn in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw opgetrokken en afgetimmerd. Bouwhistorisch kunnen we hier negatief naar kijken (historische substantie is tijdens die verbouwing verdwenen), met een cultuurhistorische bril op, valt de ingreep te billijken. Het gevelbeeld wordt niet alleen bepaald door de houten aftimmering van de gevels, maar ook door de in die gevels uitgevoerde deur- en vensteropeningen. Aan de straatzijde en aan de noordkant zijn de gevels voorzien van een groot aantal raamopeningen die het oorspronkelijke gesloten karakter van de schuur ernstig schaden. Dit wordt versterkt door de witte kleur van de ramen, welke sterk contrasteert met het zwart geschilderde houtwerk. Dat de uitrijdeuren in de kopgevel zijn verdwenen, valt vanuit het historische gebruik van het gebouw ook te betreuren. De gebruiksgeschiedenis is nog enigszins herleidbaar doordat de dakvoet waar de deuren zijn geweest, tegenwoordig nog is opgelicht.

De op de boerderij gerichte zuidgevel is de gevel waarvan het karakter in de twintigste eeuw het sterkst is gewijzigd, door in de van oudsher hoogst opgetrokken gevel een in rode kleur geschilderde deur en drie vierruits vensters aan te brengen. Het zijn elementen die qua typologie en vormgeving horen bij een gebouw met een verblijfs- of woonfunctie, niet bij een Vlaamse schuur. Door het kleurgebruik contrasteren de elementen sterk. Dit contrast heeft niet alleen een negatieve connotatie, betoogd kan immers worden dat deze elementen vanwege het contrast betrekkelijk eenvoudig te duiden zijn als latere wijzigingen van karakter van het exterieur.

Het huidige karakter van de lange zuidgevel wordt mede bepaald door een aangebouwde berging onder lessenaardak. Door wanden van gepotdekselde delen is hier niet voor contrast gekozen. De aanbouw vormt echter onmiskenbaar een aantasting van de beleving van de oorspronkelijke vorm van de bouwmasa en de herkenbaarheid van de hoogst uitgevoerde gevel van de schuur.

De op de parkeerplaats gerichte korte gevel is qua karakter/uitstraling betrekkelijk weinig gewijzigd, ondanks vernieuwing in de loop van de twintigste eeuw. De gevel heeft nog steeds een vrij gesloten karakter, ondanks dat we in deze gevel de hoge inrijdeuren aantreffen. Er is één vensteropening gerealiseerd ten behoeve van daglichttoetreding in de garderobe en het valt te bezien of de deuropening naar de keuken teruggrijpt op een oudere toestand.

- Mogelijkheden om het historische karakter te versterken.

1. De witte ramen zwart te kleuren om daarmee de doorbreking van de oorspronkelijke blinde wanden minder in het oog te laten springen.
2. De uitrijdeuren terug te brengen door reconstructie (idealiter met overkluizing van de sloot ter plaatse).
3. De schoorsteen te verwijderen, deze valt typologisch niet te rijmen met een Vlaamse schuur.
4. De aanbouw los maken van de Vlaamse schuur.

De lange noordgevel doorbroken met vensteropeningen.

De korte straatgevel waar uitrijdeuren zijn verdwenen en ramen hun opwachting hebben gemaakt.

De lange, op de boerderij gerichte gevel met secundaire deur, vensters en aanbouw.

De op weide en akker gerichte gevel, met hoge inrit voor beladen karren. Typologisch detonerende aanbouw ter linkerzijde.

De typologisch niet bij de voormalige schuurfunctie behorende vensters, opvallend in de gevel mede vanwege de witte kleur.

Het interieur

De Vlaamse schuur is omgebouwd naar trouwlocatie. De oorspronkelijke opslagfunctie is dus komen te vervallen. Dat valt enerzijds te betreuren, aan de andere kant is het voor het behoud van de (constructie van) de schuur van groot belang dat het gebouw een nieuwe gebruiksfunctie heeft gekregen. De herbestemming heeft uiteraard enkele consequenties gehad voor indeling en invulling van het interieur. Zo is er een keukenruimte afgescheiden en is er een garderobe met daarbij toiletruimten tot stand gebracht.

Ook bestond de noodzaak om het interieur van het gebouw te kunnen verwarmen. Hiertoe is in de middenbeuk, tegen de muur die keuken en garderobe van de bijeenkomstruimte scheidt, een forse open haard gemaakt. Dat zo'n haard typologisch geen plek heeft in een Vlaamse schuur is duidelijk. Desondanks is de wijze waarop de haard is vormgegeven niet onaardig, in de zin dat forse stookplaatsen op het Brabantse platteland in de (late) middeleeuwen een essentie was.

Zoals gesteld is er in de schuur een muur opgetrokken met daartegen de open haard. Die muur is in de dwarsdichting van de schuur opgetrokken, zo halverwege tussen het derde en het vierde gebint. Door de muur kort boven de gebintplaten te beëindigen, is de aantasting van de beleving van de ruimte die het opmeten van de muur teweeg heeft gebracht, beperkt gebleven. Dit neemt uiteraard niet weg dat de muur een obstructie vormt, met name in de brede zijbeuk waar de beladen kar door de schuur kon worden gereden. In het ontwerp is dit overigens wel erkend. Dat mogen we opmaken uit de wijze waarop in de zijbeuk een doorgang is gemaakt in de muur. In het daar aanwezige deurkozijn met openslaande deuren kunnen we een knipoog zien naar de dubbele deuren van de inrit. Het verhaal van het oorspronkelijke gebruik van het gebouw is op deze manier nog vrij goed uit te leggen.

Ook bij het maken van garderobe en toiletten heeft men een inspanning geleverd om deze typologisch vreemde zaken zo goed als mogelijk in te passen, door te kiezen voor historiserende paneeldeuren, door een gootsteen als wasbak te gebruiken en bij het maken van de zoldering (her)gebruik te maken van oude vloerbalken. Het geeft uitdrukking aan een streven om bij de herbestemming de landelijke eenvoud en sfeer van het complex te laten voortbestaan.

De scheidingsmuur dwars in de schuur, is in de brede middenbeuk voorzien van openslaande deuren, historiserend in vormgeving en daarbinnen maximaal transparant, waardoor het opbreken van de deel is verzacht. Rechts zicht vanuit de deel in de in de middenbeuk gebouwde garderobe en toiletruimten.

De scheidingsmuur is tot onder het niveau van de gebintplaten opgetrokken waardoor het nog steeds mogelijk is om een voorstelling te maken van de oorspronkelijke grootte van de tas/schuurruimte. De bakstenen zijn overduidelijk twintigste-eeuws. Het rookkanaal sluit aan op de open haard.

De toiletten en de zoldering met hergebruikte balken.

De open haard in de ruimte, die gebruikt wordt voor huwelijksvoltrekkingen. Rechts de deur naar de keuken, historiserend.

- Mogelijkheden om het historische karakter te versterken.

1. Verwijdering van scheidingsmuren en open haard zorgt voor gedeeltelijk herstel van het oorspronkelijke karakter van het interieur. Dit is overigens niet iets dat wij op grond van cultuurhistorie zouden adviseren, omdat grote verbouwingen risico's met zich meebrengen. Zowel constructief als voor wat betreft duurzaam gebruik van het gebouw. Het verdient aanbeveling om alleen aanpassingen aan het huidige karakter van het interieur te doen, wanneer dit noodzakelijk is voor behoud van gebruiksfunctie van het gebouw.
2. Beperken van wit in het (exterieure) kleurgebruik.
3. Bij noodzakelijke renovaties streven naar eenvoud in vorm, materiaal en kleurgebruik.

Het dak

Het dak is gedekt met riet. De Vlaamse schuur zal oorspronkelijk een rieten kap of strodak hebben gehad. Zoals gesteld is een schoorsteen bij dit gebouwtipe een oneigenlijk element.

De relatie met de directe omgeving

Op de wijze waarop de schuur momenteel ruimtelijk is ingebed in de directe omgeving, valt cultuurhistorisch wel wat af te dingen, wanneer we het oorspronkelijke agrarische gebruik van de schuur als uitgangspunt nemen (ook de transformatie van de schuur heeft cultuurhistorisch betekenis). Zoals eerder in het rapport duidelijk gemaakt, grensde de schuur oorspronkelijk aan twee zijden (noord en oost) aan weide en was de schuur met de inrit op de akkers van Groenstraat en Langstraat gericht. Tegenwoordig is

dat niet meer direct herkenbaar. Dat komt door de verplaatsing van de toegangsweg van het erf tussen schuur en boerderij naar de huidige plek, aan de noordzijde langs de schuur. Die relatief recente lijnstructuur is geaccentueerd middels een haag en een rij eiken die de ruimtelijke relatie tussen schuur en weide verstoort. Let wel, de met kasseien bestrate toegangsweg met haag en bomenrij maakt deel uit van een grootschalige, als fraai aan te duiden herinrichting die onder (tuin)architectuur is uitgevoerd in opdracht van de huidige bewoner van de boerderij een aantal decennia geleden.

De huidige ontsluitingsweg, vanaf de straat en (rechts) richting de straat.

xxxxxxxxxxx

De vroegere ontsluiting van het complex, is verworpen tot toegang voor bezoekers te voet. Een ijzeren hekje tussen circa 35 jaar oude Amerikaanse Linden die in blad het zicht op het voormalige erf tussen boerderij en schuur ontnemen, vormt de ontsluiting van het 'erf'. Aan de bedrijvigheid die op dit erf plaatsvond, herinnert nu nog het tegen de boerderij gebouwde bakhuisje en ook een moestuintje (waarvan niet zeker is geworden of er in het verleden ook op deze plek een moestuin is geweest – vermoedelijk niet) getuigt van bedrijvigheid op het erf. Van een duidelijk relatie tussen boerderij(gebouw) en Vlaamse schuur is beperkt sprake. De boerderij is als het ware met de achtergevel naar de Vlaamse schuur gekeerd. De representatieve 'voorgevel' is op de hof gericht. Dat zal in ieder geval vanaf de achttiende- of het begin

van de negentiende eeuw het geval zijn. Mogelijk was er daarvoor sprake van een boerderij waarvan de voorgevel de op weide en akker gerichte kopgevel is geweest. Om hier meer duidelijkheid over te verschaffen, is verkenning van de boerderij zelf nodig.

Van oorspronkelijk ruimte toegang tot het erf verworpen tot een nauw paadje tussen linden door. Het sterk verharde erf met moestuin, één van de componenten van een historisch boerderijcomplex.

Het 'erf' tussen schuur en boerderij. De boerderij is als het ware met de achtergevel (meest gesloten gevel) op het erf en de Vlaamse schuur gericht. Het 'erf' kent verschil in verharding, wat een aangenaam effect geeft, borderbeplanting en moestuin verzachten het steenachtige karakter van het terrein.

- Mogelijkheden om het historische karakter te versterken.

Met het duiden van die mogelijkheden moet voorzichtig omgegaan worden, hoofdzakelijk omdat de buitenruimte een invulling kent die functioneel zeer sterk is en een duidelijke tuinarchitectonische eenheid vormt. Het belang van die eenheid weegt op tegen mogelijkheden tot versterking van verdwenen historische ruimtelijke aspecten.

1. Verplaatsing van de parkeerplaats in noordelijke richting wanneer daarmee de weide kan worden hersteld tot aan Vlaamse schuur en erf.
2. Herstel van het pad over erf en weide kan een versterking van het historische karakter teweeg brengen. Dit vormt echter ook een aantasting van het huidige tuinconcept dat een hoge mate van functionaliteit kent.
3. Verwijdering van haag en eiken aan de noordzijde van de Vlaamse schuur legt relatie tussen schuur en weide vrij. Ook hiervoor geldt dat haag en bomenrij belangrijke onderdelen zijn van het huidige tuinontwerp, waardoor verwijdering zeker geen advies is.

Deze rapportage heeft aangetoond dat het voormalige boerderijcomplex conceptueel in de tijd weinig is gewijzigd sinds het tweede kwart van de negentiende eeuw. Constanten zijn de vrijwel zeker in de kern zestiende-eeuwse boerderij, de eveneens zestiende-eeuwse Vlaamse schuur en het grondgebruik, met nog steeds herkenbaar: hof, weide, akker en in iets mindere mate het boerenerf. Vreemde eend binnen het complex vormt het parkeerterrein dat een barrière vormt tussen de schuur en weide en akkers waarop boerderij en schuur oorspronkelijk waren gericht. Waar normaliter advies zou luiden om die relatie op grond van cultuurhistorische facetten te herstellen, doen we dat hier niet. Dat komt omdat het terrein om boerderij en schuur is ingericht naar een sterk tuinontwerp waarin verschillende cultuurhistorische aspecten verweven zijn. Veranderingen binnen dat concept kunnen een averechts effect hebben.

In zekere zin kan speelt dat ook bij de Vlaamse schuur zelf. Cultuurhistorisch valt er het nodige af te dingen op de in baksteen opgetrokken gevels, de vele vensteropeningen in drie van de vier gevels, het kleurgebruik van die gevelelementen en de scheidingsmuur dwars door de schuur. Het heeft geresulteerd in een vruchtbare herbestemming, waarin van waarde is dat het interieur qua indeling, vormgeving en materialisering eenvoud heeft behouden en in verscheidenheid (zo min mogelijk normaliseren) een essentie van het leven op het platteland heeft behouden.

Door het historische karakter van de schuur te versterken, loopt men het risico om zichzelf in de voet te schieten. Goed bedoelde ingrepen kunnen ten koste gaan van functionaliteit met negatieve gevolgen voor economische factoren. Die laatste mogen zeker ook op deze plek meegewogen worden, omdat het in goede staat houden van de zeer waardevolle draagconstructie van de schuur in de nabije toekomst aandacht verdient (en geld zal kosten).

Het is raadzaam om terughoudend te zijn met wijzigingen, ook wijzigingen die bedoeld zijn om cultuurhistorische aspecten van het complex te versterken. Het is voor het voortbestaan van de schuur van belang dat het gebouw een gebruiksfunctie blijft hebben. Makkelijke winst is te behalen door amovering van de aanbouw tegen de schuur (er vanuit gaande dat de functie van dit aanbouwsel op een betere manier kan worden ingevuld). Daarnaast kan met het zwart schilderen van (een deel van) de ramen in de gevels minder nadruk komen te liggen op die voor het historische gebruik van het gebouw atypische elementen.

Bronnen

- Richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek 2024 (URL-2007).
- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- In noten genoemde websites.
- Website van het kadaster (kadaster.nl).
- Beeldbank van het gemeentearchief Breda.
- Historische kranten via delpher.nl.